EL CALL EN FLAMES

Xavier Ripoll Soria

I

La cridòria trencà el silenci de les primeres hores del dissabte 5 d'agost de 1391 -per als cristians, i el 5149 de la creació del món, per als hebreus-, dia de Sant Domènec, quan les turbes començaren a forçar les portes del call Major de Barcelona. De fet durant la nit havia estat un silenci angoixós perquè ja se sabia des de feia temps que els calls d'Andalusia, Castella, València i Mallorca havien estat assaltats.

Avui li havia arribat inevitablement l'hora al de Barcelona. La gentalla aconseguí aterrar les portes i penetrà a la jueria. Alguns dels veïns que hi residien i que havien estat els primers, aquell matí plujós, en sentir l'enrenou, no tingueren temps ni de reaccionar perquè la xusma va arremetre contra ells, a cops de garrot o de forca, i a ganivetades, i aviat la sang es mesclà amb l'aigua de la pluja formant tolls vermellosos.

-Conversió o mort! -era el crit general.

No hi hagueren distincions -ni pietat-. Homes, dones, vells, infants... eren bastonejats, enforcats o degollats per altres homes, dones i vells com ells però que provenien del sector cristià de la ciutat -majoritari-, o del camp. Menestrals, bastaixos, mariners, galiots, esclaus, soldats, pagesos i fins i tot forasters saquejaren les botigues i les cases, violaren les donzelles i acabaren assassinant un centenar de persones.

A més dels crits, la flaire a cremat i el fum alertaren a Jucef Duran, que vivia amb la seva dona i el seu fill en una casa a l'altra banda del barri.

- Què és aquest xivarri? -inquirí la seva muller-. I aquest fum?

- Són els mals temps, Anna, que tornen a trucar a les nostres portes.

- Deixeu-lo tot i aneu a refugiar-vos al Castell Nou!

- I tu, Jucef?

- Jo hi aniré de seguit, però abans vull anar pels nostres pares.

En Jucef sortí corrents en una direcció concreta i s'aturà davant d'una casa cridant "Pares, pares!", colpejant la porta que estava tancada, però ningú no contestà. Un veí que el va veure li digué:

- Els teus pares i els teus sogres ja han fugit! I tu fes el mateix!

Decidí seguir a la gent -esverada- que anava a refugiar-se al Castell.

- De pressa, de pressa, entreu-hi! -crida un dels vigilants de la torre-. Són a punt d'arribar!

Jucef va ser un dels darrers de travessar el pont que unia el call amb el Castell Nou i entrar-hi. Tancaren les portes. Dins hi havien més de quatre-centes persones més aviat amuntegades, totes elles aterrides pels esdeveniments. Sobretot els infants, que les cuites els havien obligat a trencar el son i que ara es trobaven confusos i espaordits. Alguns dels presents havien pogut salvar algunes pertinences valuoses, com ara diners, joies, vestits de seda i domassos. Els plors dels infants suraven per l'ambient juntament amb els gemecs de les seves mares i amb les pregàries d'alguns ancians.

- Jo ja n'havia viscut de coses així, però ara feia temps que no passava, i sense tant d'odi -es queixava un vell, a la vora d'un altre que pregava *Adonai Elohenu*... - L'any 48, quan jo era jove, també hi van haver avalots. Aleshores, als jueus ens van acusar de propagar la pesta per mitjà de l'emmetzinament de les aigües. El que no deien és que els nostres també morien.

- I és clar -afirmà una dona-. Les malalties no fan distincions de creences. El que passa és que en temps de vaques magres les passions més baixes es desfermen i rep el més feble.

Jucef reconegué un dels presents, un veí seu, i se li apropà:

- Hasdai Cresques, que has vist entrar els meus? Estic patint per tots ells.

- Els he vist anar cap al fons del recinte.

En Jucef els anà a cercar i els trobà tots plegats amb semblants preocupats.

- Fill, som aquí! Ja ens ho hem pensat que vindríeu cap a aquí!- digué el seu pare.

El nen acabà fent las pregunta no feta però si pensada per tothom:

- Què ens passarà, pare?

Durant la resta del dia i la nit següent, els revoltats seguiren saquejant, malgrat els retrets de les autoritats reials i de la ciutat.

Uns dies abans dels fets, havia arribat a Barcelona una partida de cinquanta sevillans que provenien de Sevilla, via València, ciutats on també havien participat en les matances de jueus. Comandats per un clergue, la missió d'aquests era instigar a assaltar les comunitats hebrees. El clergue era nebot d'un altre religiós sevillà, Ferrán Martínez, ardiaca d'Écija i provisor de l'ardiaconat de Sevilla, responsable principal dels *pogroms* contra els jueus d'aquest any de 1391 que, des de Sevilla, s'estengueren a la resta de la península. El lloc on es trobaven ara es tractava d'una vella capella l'ambient fosc i humit de la qual convidava a intrigar i conspirar. Els únics testimonis de la trobada secreta eren les imatges tallades en pedra però que, en ser inanimades, res podien referir del que allí succeís. Un frare dominic se'ls havia unit. Com sia que els forasters i el frare parlaven llengües diferents, s'entenien com podien.

- El problema és com somoure el poble contra els jueus sense que es noti la causa –inquirí el frare.

- No creemos que sea demasiado difícil –li contestà el cap dels andalusos-. Sabemos que la ciudad y el Principado en general está pasando por unos momentos críticos por lo que hace a las necesidades de la gente. Sólo es cuestión de hacer prender el fuego en el momento oportuno. Lo que sí iría bien es contar con apoyos entre los prohombres y los funcionarios municipales y reales.

- Això no és complicat, perquè entre els jueus, aquells que gaudeixen d'una bona posició, compten amb enemics polítics i rivals en les seves professions. Més d'un mercader, comerciant o artesà cristià envejarà fer-se amb els clients dels jueus. Encara que no voldran embrutar-se les mans de sang i posar així en evidència el seu prestigi. La feina bruta l'hauria de fer el *poble menut*.

- En los otros sitios donde hemos estado la mejor manera de azuzar a la gente contra los judíos fue diciéndoles que destruyéndolos como comunidad se abolirían sus deudas con ellos. ¿Y quién no tiene deudas hoy en día?

El dia 5, indignat pels avalots que havien costat la mort de tants hebreus, el Consell de Cent, aplegat dins de la Sala dels Cent Jurats de la Casa de la Ciutat, que es trobava precisament a poques passes del call, convocà el plenari i es reuní en sessió d'urgència per tal de veure com aturava el rebombori. No es tractava només d'impedir la violència contra els ciutadans hebreus -cosa que, d'altra banda, interessava a l'administració municipal pel fet que bona part dels impostos provenien d'aquells- sinó també de mantenir el principi d'autoritat i l'ordre públic. Al consell hi assistiren nobles, cavallers, escuders, doctors , ciutadans honrats, mercaders i artesans de la ciutat.

- No podem acceptar de cap de les maneres que els ciutadans del call siguin vexats, saquejats i morts pel poble menut, com si d'enemics de guerra es tractessin. -digué amb convicció el Conseller en cap.

- Teniu raó, excel·lentíssim senyor -afirmà un dels consellers-, però els ànims del poble ja fa temps que estan encesos a causa de la difícil situació econòmica en què es

troba. I si a més els moments de descontentament són aprofitats per frares exaltats obsedits a convertir els jueus...

- A tot això cal afegir, excel·lentíssim senyor -aportà un altre conseller-, que els hebreus sempre han estat vistos pel poble menut com a persones riques moltes de les quals practiquen la usura, encara que no sigui generalitzable. Més motiu encara per odiar-los i robar-los, segons ells.

- Tot i així -insistí el Conseller en cap, sovint temut per la població- els successos demanen imposar mesures estrictes d'ordre públic.

Del fons del Saló de Cent s'aixecà un home ros i ben plantat, de mitjana edat, que s'apropà als presents.

- Pareu compte, consellers. Com ja s'ha suggerit, els avalots contra el call amaguen altres descontentaments. Recordeu que l'any 86 el rei Pere va concedir permís de reunió atorgat als mercaders i menestrals, que podien elegir representants i recollir la contribució del seus afiliats.

- Ja recordo -afegí un dels consellers més vells-. Exigien la participació de tots els estaments en la conselleria i la concessió d'un poder més gran al Consell de Cent.

- Recordeu bé. Sortosament, l'actual rei Joan va anul·lar tot aquella intent de reforma. Però això no vol dir que el poble l'oblidés... Sabeu que ha arribat fins a les meves oïdes? Doncs que els insurrectes volen ressuscitar les seves pretensions i fins i tot exigir l'abolició de les rendes de senyoriu.

- Com gosen..!? -fou el clam general.

- Hah..! -continuà el conseller-. Veig que no vos fa gràcia que amenacin l'*honorable* patrimoni dels reunïts! A ningú no li agrada que li qüestionin llurs privilegis. Que explotin els jueus, passi, però que ho facin amb els nobles cristians...

- Ja n'hi ha prou de bajanades, conseller! -interrompé un dels presents aixecant-se del banc- Tot això que esteu dient és indigne d'un home de la vostra posició! Els nostres conciutadans jueus no han de ser menyspreats.

- Oh! -respongué el conseller al·ludit, seguint amb el seu to cínic- Veig que el conseller Pau March surt en defensa dels *seus*. O penseu que no ho sabem que veniu de família de conversos? El vostre cognom...

- No heu de fer-ne res de la meva família! Sapigueu...

- Prou!! -tallà la discussió el Conseller en cap- Estem aquí per resoldre greus desordres que atempten contra la pau de la ciutat i de les rodalies. He pensat que hauríem de jutjar sumàriament els agitadors més aferrissats. Per satisfacció de la justícia i desagreuja de la República de la ciutat, cal que siguin condemnats a la forca els més criminals, sobretot deu dels cinquanta sevillans arribats de València i de Sevilla, dels quals consta que hi havien intervingut també personalment en l'expugnació dels calls d'aquestes ciutats.

L'endemà, diumenge, els oficials reials, els consellers i molts ciutadans honrats van fer reforçar la guàrdia del Castell Nou, per evitar que la plebs no l'enveís, detingueren els avalotadors sevillans, els tancaren a la presó de la Vegueria i pogueren recobrar molts béns robats. Foren jutjats i condemnats els deu "matadors de jueus" sevillans que s'havien destacat pel seu acarnissament i que foren capturats el vespre en una taverna, beguts i amb la roba tacada de sang. El Consell de Cent va manar penjar-los per a escarment de la resta.

Dilluns al migdia s'havia de complir la sentència. Es pregonà por tota la ciutat i pels afores el lloc on s'havia aixecat la forca així com els noms dels acusats. Però quan el Veguer de la ciutat -el magistrat reial que administrava justícia civil i criminal-, Guillem

de Sant Climent, es proposà executar la sentència, disposant-hi que els reus es confessessin abans de pujar al patíbul, la còlera invaí els ànims de la plebs, que s'aplegà amb pendons, ballestes i altres armes davant de les portes de la muralla, que forçaren.

- *Muira* tothom, visca lo poble i lo rei! –cridaven a la plaça del Blat-. Mori el mal govern dels ciutadans honrats! Prou d'opressió sobre el poble! Prou d'impostos!

Arremeteren contra els oficials del rei, atropellaren el Veguer, els consellers i els ciutadans honrats, assaltaren el tribunal del Veguer i mataren amb un tret de ballesta el ciutadà honrat Jaume Soler, ferint-ne molts altres. Seguidament, aterraren les portes de la presó i alliberaren llurs companys i tots els lladregots, sense que l'alcaid i els oficials reials poguessin impedir-ho. Els agitadors sevillans restaren lliures i de seguit es feren notar, mostrant-se violents.

Alguns dels presents pujaren als campanars de les esglésies i tocaren a sometent, cridant que els *grossos* havien destruït els *menuts*. Brandant torxes semblaven decidits a cremar les cases dels burgesos. Un dels ciutadans amenaçats, Mossèn Pons de la Sala, fou prou "hàbil" per salvar-se:

- En lloc de vomitar la vostra rauxa contra els cristians, per què no ho feu amb els heretges del call?

Amb la sang bullent i emparant-se en l'anonimat de les masses, els insurrectes es dirigiren al call però el trobaren buit.

- Aquests jueus s'han fet escàpols com les rates! -tronà un dels presents.

- Jo vaig veure com molts d'ells s'amagaven dins del Castell Nou! -digué una donota acuseta. Delació que serví per a encendre la metxa de l'odi dels presents que no dubtaren d'atansar-se fins a la porta de la torre contra la qual començaren a donar-li cops de garrot i d'aixa. Seguidament intentaren calar-li foc però la porta es resistia. A la tarda, els amotinats hi disparen sagetes, pedres i altres objectes, sense que servís als defensors de salvaguarda l'ensenya reial que onejava damunt la fortalesa. El combat es perllongà durant unes quantes hores després d'haver-se fet fosc.

Camperols armats vinguts dels pobles de la rodalia de Barcelona, del Vallès i del Maresme, assolaren la ciutat durant tot el vespre. Estaven enfurismats per anys d'injustícia a mans de senyors i de patricis, per les epidèmies, per les escasses collites, per l'alça dels preus, per l'augment dels impostos amb motiu de les guerres i per les fallides bancàries. La concentració de pagesos a la ciutat havia anat produint un excés d'oferta de mà d'obra barata la qual cosa va fer que es distanciessin els salaris dels preus, que augmentaren molt més que no pas aquells. El descens de població també va contribuir a tots aquests mals. Els revoltats afegiren als problemes ja existents l'odi popular als israelites instigat pels dominics.

- El batlle general és l'administrador de les rendes reials -digué un dels avalotats-. Per tant, protegeix els jueus perquè són una bona font de diners. Què esperem a fer de tota la seva paperassa una bona pira?

Aprofitant la foscor de la nit i la confusió, els insurrectes forçaren l'entrada de la Batllia i, una vegada a dins, es dedicaren a llençar per la finestra llibres i registres de les propietats de la Corona, i els cremaren a la placeta de Jaume I. Les escrivanies contenien molts documents que testimoniaven els deutes dels cristians als jueus.

L'endemà dimarts dia 8, els amotinats tornaren amb més gent al Castell Nou, que no havien deixat de vigilar durant tota la nit, decidits a aterrar la porta. Dins, els centenars de persones assetjades que resistien des del dia 5 -vençuts per la set i la fam-, se'n adonaven que les esperances per sobreviure eren poques davant d'aquella xurma desbocada i intolerant. A fora se sentia:

- Conversión o muerte! Conversión o muerte! –instigaven els agents andalusos.

Jucef Duran no amagava la seva por, per a ell i per als seus, i per a l'Anna. Embolcallat per plors i gemecs, pregàries o renecs, els records de la seva vida li van passar pel cap més ràpids que els set dies amb què Adonais creà el món.

II

Fill d'un metge, Jucef gaudí d'una infantesa normal, en tota cas alterada de vegades pels ensurts habituals a què estaven sotmesos els habitants del call quan algun o alguns esverats els insultaven o els llançaven pedres. Els jueus eren fàcils de distingir: estaven obligats a vestir una mena de gel·laba llarga i amb caputxa. A més, havien de portar sobre la vestimenta una rodella -un cercle de roba groc i vermell-, que els homes havien de dur-la cosida damunt del pit i les dones al front.

L'any en què va néixer en Jucef, el 1359, no va ser bo per als catalans. La construcció d'un nou recinte emmurallat s'afegí a la resta d'empreses encetades per l'ambiciosa política del rei Pere, que ocasionà quantioses despeses i que repercutí en tot el país i més a la capital. Això provocà el creixement de l'endeutament dels municipis. Els banquers feren fallida arrossegats per les grans exigències del monarca.

El call on vivia el petit Jucef es trobava al cor de Barcelona, a prop de la placeta de *Sent Jacme* -on hi havia una font pública-, envoltada per la Casa del Veguer, la Casa dels Comuns Dipòsits, la petita església de Sant Jaume, amb el seu fossar, i la rectoria. A la vora s'aixecava la casa de la Batllia General. Tot el conjunt es trobava prop de la Seu i d'altres edificis de la jerarquia religiosa, i del Palau Reial Major. Alguns d'aquests edificis s'havien acabat -o s'estaven acabant- de construir en aquesta època.

El call estava ubicat al quadrant oest de la ciutat, entre els edificis esmentats i la primera muralla romana. Fins al 1080 els jueus posseïen generalment propietats pertot a l'àrea urbana i suburbana. Posteriorment les seves propietats tendiren a estar restringides al call, encara que els seus límits continuaren essent flexibles i no hi havia cap mur que separés les comunitats jueva i cristiana, ja que les cases d'ambdues comunitats eren contigües. El 1179 l'Església dictà unes normes molt restrictives per als hebreus entre les quals se'ls obligava a viure en recintes tancats. Des del 1243, i per manament de Jaume I, el call passà a estar aïllat de la resta de la ciutat per un mur. Malgrat tot, la comunitat hebrea va créixer i el call va haver de ser ampliat fora de l'antic recinte romà: un de nou, anomenat call menor o d'en Sanahuja, es va formar prop del Castell Nou.

De les dues portes que tenia l'aljama, una donava al vell fossar de Sant Miquel, l'església del qual estava al costat de la Casa de la Ciutat, en direcció al mar; i l'altra sota el Castell Nou, al peu del qual hi havia una placeta on es trobava el forn jueu. Aquí anaven en Jucef i la seva mare a comprar els *matzot*, pans àzims, és a dir sense llevat, que es menjaven per la Pasqua jueva, la *Pesaj*. També hi compraven *sufganiot* -unes rosquilles boníssimes-, i un tortell de pastanaga.

El call arribà a tenir diverses sinagogues -anomenades Escoles-: la Major, la Menor o de les Dones, la dels Francesos, i algunes de construïdes per particulars, amb autorització reial, com les d'en Massot Evangena i Bonanasc Salomó. També hi havia una escola de pàrvuls, carnisseries, institucions benèfiques com l'hospital per a pobres i l'almoina, els banys públics, una escola d'esgrima i fins i tot una font pública construïda per tal d'estalviar als jueus d'anar a buscar l'aigua a la font de la placeta de Sant Jaume on sovint eren objecte d'escarni i els trencaven els càntirs, malgrat les prohibicions reials que fossin molestats. En altres ocasions, els llençaven sutzures a la porta del call.

Els carrers entre els quals el Jucef passà la seva infantesa -després d'haver superat sortosament l'any 62, el de la mortaldat dels infants- eren petits, estrets, amb giragonses, i amb cases que semblaven que tallessin el pas. Els baixos d'aquestes estaven ocupades pels tallers i botigues dels comerciants i artesans, agrupats per oficis: teixidors de vels de seda, sastres, sabaters, ferrers, ollers, orfebres, moneders, relligadors... A banda, també hi havia canvistes, metges, juristes, poetes, teòlegs, talmudistes, matemàtics, constructors d'aparells astronòmics, traductors...

El lloc predilecte d'en Jucef eren els banys anomenats "nous" -per diferenciar-los d'uns altres més vells prop de Santa Maria del Mar-, que havien estat fets construir per l'alfaquí Abraham Bonastruch, associat al comte Ramon Berenguer, l'any 1160, el qual cedí unes terres situades fora l'antic mur romà, sota el Castell Nou, indret on abundava l'aigua. La construcció es va fer seguint la tradició dels banys àrabs, encara que la decoració fou romànica.

Comptava amb diverses dependències, com ara la sala de descans, amb cúpula i templet central, on en Jucef li agradava embadalir-se veient els canvis de llum que es produïen a primera o darrera hora del dia; i les sales de banys de vapor, alimentats per unes calderes de sota el paviment, a través d'unes canals que hi havia dins el mur.

Com era costum, en Jucef hi alternava els banys d'aigua calenta i freda, no sense deixar de sentir en el seu cos el xoc que li produïa el fet de passar d'una a l'altra temperatura, especialment en el moment d'entrar en la freda, un instant de porugament ràpidament superat per l'estimulació de tot el cos. Seguidament, en Jucef passava als jardins, ja que els banys, a més d'estar destinats a la higiene, eren un lloc de distracció i descans.

L'any 74 fou crític per al país: pèrdua de les collites per manca de pluja -que va durar uns anys-, fam i epidèmies, mortaldats, fallida dels canviadors, baralles entre els oficis de la indústria tèxtil, aixecaments dels remences... Els anys 71 i 76 eren recordats amb terror per haver estat anys de pesta. En Jucef li va tocar créixer en aquesta època de trasbalsos, encara que a ell i als seus no els afectà. A l'edat en què els nens esdevenen nois, en què muda la veu i del cant refilat del rossinyol es passa al cridaner de la gralla, en Jucef començà a estudiar de torsimany, és a dir, d'intèrpret de llengües, a l'escola on, seguint la tradició hebrea, també hi estudiava la Torà i el Talmud.

Malgrat els esforços del seu pare per convèncer-lo a seguir les seves passes com a físic, el noi s'entossudia a estudiar llengües, que l'apropessin a altres persones i cultures diferents, i l'allunyessin de la visió de la sang i dels malalts. Més aviat volia seguir el vessant intel·lectual de Jafudà Bonsenyor, ans que no el mèdic, d'aquest gran savi d'un segle abans que, com tenia un bon coneixement de l'àrab, traduí llibres de medicina.

El judaisme català aportà grans personalitats que contribuïren amb les seves obres a la cultura religiosa, literària i científica. Metges, científics, filòsofs, poetes, traductors d'obres científiques i morals... El prestigi d'aquests últims era tan palès que fins i tot el rei Pere demanà una versió catalana del llibre de Moisès d'Egipte, "Drets hebraics". En Jucef els estudiava amb delit i maldava per arribar a ser com ells. La seva mare l'animava en el seu desig i tenia cura de omplir-li la llàntia quan, en les nits que el seu fill es quedava a aprendre's de memòria interminables cites, la flama començava a davallar.

III

A l'edat en què els nois esdevenen joves adults, en Jucef començà a treballar traduint al català missives que diversos personatges polítics dels regnes de Granada o de Castella

i Lleó enviaven a la cancelleria reial o la Casa de la Ciutat. A més de l'hebreu i del català, llengües amb les que podia expressar-se indistintament des de Salses a Guardamar, i amb la gent que arribava al port de Barcelona des de les Illes, també coneixia a la perfecció l'àrab i el castellà, així com l'aragonès, i una mica aquella altra llengua romànica que parlava la gent que habitava la península per la banda de l'Atlàntic. En canvi, desconeixia una llengua completament diferent a les altres i estranya que es parlava a Navarra.

Habitualment, eren els secretaris municipals els qui li passaven més feina. Però aquest any de 1380 n'havia d'allò més. La crisi produïda per l'àvida política exterior del rei Pere ocasionà el descontentament popular contra els governants. Dues taules de canvi feren fallida. També a la Casa de la Ciutat hi havia enrenou: un grup de prohoms promogueren la reforma del govern municipal per aconseguir la seva participació en el poder com a mitjà per arbitrar solucions i restablir la prosperitat. Eren dies de trasbals; funcionaris amunt i avall, crits, malestar a l'ambient i la probabilitat de força lletres per traduir per al Jucef. Així li ho va fer saber en Simó de Rovira, notari escrivà del Consell de Cent, funcionari encarregat de l'escrivania i de donar fe de les deliberacions dels consells; a més, amb els seus ajudants redactava el llibre del consell, les sèries d'actes, les ordinacions i la correspondència.

- Duran, s'apropen temps de molt neguit i força quefer per a nosaltres, els que vivim de la paraula escrita. Les disputes per l'endeutament faran córrer molta tinta!

- No seré jo qui em queixi! Si tot aquest enrenou fa que arribin escrits de fora d'aquest Principat amb peticions, greuges o qualsevol mena de propostes, vol dir feina! El meu pare es fa gran i la seva vista va davallant. Són tants anys de fixar-la en les ferides dels malalts!

- El mateix em passa a mi! Ja són anys d'escriure i escriure... Sense anar més lluny, d'aquí un moment hi ha reunió del Consell. El motiu sembla que en un moment tan difícil la major part dels jurats s'adonen del domini massa exclusiu dels estaments més rics, d'altra banda pressionats per les despeses de les campanyes militars a la Mediterrània. A més, els interessos d'aquests no coincideixen amb els del comú de la gent.

Efectivament, cap a mig matí s'aplegaren uns quants consellers, els rostres dels quals expressaven desassossec davant de la gravetat del moment. Un d'ells, representant de la mà mitjana i de la menor, va fer sentir la seva veu:

- Reformar el govern d'aquesta Casa de la Ciutat és un dels màxims desigs del poble. Si poguéssim ser part en llurs deliberacions podríem procurar sortides per tal d'instaurar la puixança de tots els ciutadans d'aquesta ciutat.

- No hi ha cap necessitat de noves ordinacions! -sentencià en Marimon, representant del patriciat-. Què busqueu els qui representeu als mercaders, als mestres d'ofici o als artistes? Bullanga?

- Els ciutadans honrats, juntament amb els rendistes i els grans mercaders, sou com les bigues de palau, inamovibles. L'únic que pretenem és aconseguir la participació en el govern per intentar pal·liar la ruïna de la població! Però constatem el vostre desinterès vers els problemes quotidians del comú. Així que ens organitzarem contra el vostre poder!

Quan el notari li ho va explicar, en Jucef no deixà d'amoïnar-se perquè encara que això suposés feina segura, també volia dir períodes de commoció.

Jucef es disposava a marxar quan a les escales se li creuà un veí del call, en Aaron Sabarra, descendent d'una gran família jueva de financers.

- El jove Duran!

- Senyor.

- Com va el teu treball per a l'administració? O encara millor: Què em pots dir *quin temps fa* aquí dins?

- Bastant *plujós*, senyor -la resposta provocà el riure del financer-. Els problemes econòmics afeixuguen el municipi i això pot encendre espurnes de cridòria entre el poble.

Sabarra resta pensatiu fins que enceta un somriure arter.

- Això és bo, Duran, això és bo.

- Com pot ser bo tot aquest estat de coses, senyor? -demanà confús en Jucef.

- És ben clar. Quan els funcionaris municipals..., o els de la Diputació del General, o fins i tot els reials, veuen perillar llurs arques, aleshores esdevenen clients i de seguit acudeixen a nosaltres, als ciutadans del call que ens dediquem al préstec de diners amb un interès del 30%.

Per l'esquena del Jucef travessà un calfred.

- Però d'això, senyor, se'n diu usura!

- El de menys n'és el nom, jove Duran. Allò més important és que amb els interessos guanyats ens podem dedicar al comerç del diner i als negocis.

- Això és injust per a la majoria dels ciutadans! -cridà indignat en Jucef-. I el que és més: dóna una imatge impròpia de la nostra comunitat.

- Deixa en pau la nostra comunitat..! -digué Sabarra, i li afegí a cau d'orella:- Jo t'estic parlant d'arribar a aconseguir els ressorts econòmics i financers del país...

- Sortosament la majoria dels nostres germans no es dediquen a les finances...

- Ni tot el món de les finances és en mans *nostres*! També n'hi ha de cristians que es dediquen a les finances, encara que la majoria dels catòlics ho considera una activitat moralment reprobable. Val a dir, però, que en aquests moments déu n'hi do la de comerç del diner que és a mans nostres...

- Però el que vull dir és que dins la nostra comunitat hi ha de rics i pobres, cultes i incultes, financers i menestrals, artesans i metges...

- Metges com el teu pare! -el tallà el capciós financer-. Tota la vida guarint nafres!

- Vos no heu de fer-ne res del meu pare, senyor! -saltà en Jucef-. Ell és un home honrat i que sempre s'ha donat als altres, fossin jueus o no!

- És clar, és clar, jove Duran -digué calmadament Sabarra-. No volia ofendre-vos... Però penseu que si alguns dels nostres ens dediquem al comerç del diner des de fa molts i molts anys és per a sobreviure. De fet ens han anat obligant a fer-ho els mateixos cristians. Mireu: Els meus avantpassats foren pagesos; tenien vinyes a la banda de Montjuïc i a la riera de Magòria, fins que un decret prohibí als israelites tenir servents cristians. Això volgué dir que no pogueren seguir explotant la vinya doncs exigia una mà d'obra nombrosa. Aleshores canviaren la feina de pagès per la de prestamistes de diners, activitat que no et lliga a la terra. I si van aconseguir fer-se rics també va ser motivat pels cristians, concretament a partir de quan aquests començaren a condemnar moralment i religiosament el préstec amb interès per part dels catòlics, però que no ens afectava a nosaltres. Encara més, ara fa cent anys ens prohibiren l'accès a càrrecs de l'administració pública a la Corona d'Aragó. Així que moltes famílies i personalitats que havien estat alts funcionaris no tenien altra sortida per a poder conservar la seva posició que dedicar-se a l'activitat financera privada. I malgrat tot, la Corona també depèn de nosaltres. La política ambiciosa del rei necessita diners i els call en són una font. La servitud respecte el monarca ens surt cara, però també ens surt a compte. En canvi de les nostres contribucions econòmiques, els jueus restem sota la seva protecció, contra els excessos de la noblesa i també contra els avalots de les turbes.

- Això és com dir que som propietat reial -digué en Jucef.

- Ni més ni menys -proseguí Sabarra-. I encara ens dóna un altre avantatge: el dret a administrar-se tots sols sense haver de donar explicacions a ningú més que al rei. Amb tot, què us penseu que la gent benestant cristiana no es dedica a les finances, també? Qui ha tastat el cérvol ja no vol tornar a menjar gallina. -El financer començà a enfilar escales amunt-. I ara em permetreu que vagi a fer la tasca que m'ha portat fins aquí: els consellers necessiten diners... -afegí rient de manera maliciosa.

IV

En Jucef travessà la porta del call confós i enutjat pel fet que haguessin germans de raça tan sibil·lins i interessats, per moltes raons que tinguessin. Ell, com els de casa seva, preferia menjar menys però pair-ho bé. Tan capficat es trobava que ni va veure passar pel seu costat l'Anna Vidal, una noia pocs anys més jove que ell, bella, d'ulls grans, foscos i vius, amb cabells rulls i negres, i somriure etern.

- On dus els teus pensaments, Jucef, que ni em veus?

- Oh! Dispensa, Anna. No t'havia fet cabal.

- Ja ho he notat. Però espero que almenys recordaràs que avui comença el *Purim*.

- Això sí -digué ell-. I que ens tocarà d'intercanviar àpats.

- Confio que els que he fet aquest any siguin del teu grat, Jucef.

- Qualsevol cosa feta per tu ho serà, Anna.

El vespre del *Purim*, el dia 13 del mes hebreu d'Adar -dia de dejuni-, les diverses famílies del call s'aplegaven a la sinagoga corresponent on es llegia públicament un dels cinc rotlles del Llibre d'Ester. Quan al llarg de la celebració s'esmentava el nom d'Aman -virrei persa que volgué matar els hebreus-, els adults manifesten el seu retret colpejant el terra amb els peus o un bastó, i els nens fan soroll amb matraques. El costum exigia de bescanviar menjar entre amics i veïns, donar obsequis als pobres i celebrar un àpat en cada llar.

En la del Jucef es menjava el sopar tradicional compost d'arvelles i faves fregides. Per a l'intercanvi, l'Anna els havia preparat el que anomenaven "orelles d'Aman", pastissets triangulars farcits amb una barreja dolça de roselles, dàtils i prunes.

El pare d'en Jucef havia convidat el seu germà i la seva cunyada, i els nebots, dos nens entremaliats d'allò més als quals, com a tots els infants durant aquesta festa -en què es podien disfressar-, se'ls regalaven algunes monedes. Al llarg del sopar es recitava una pregària satírica o es cantaven himnes burlescs, i es bevia força vi. Al Jucef li feia molta gràcia de veure com se li posava de vermell el nas del seu oncle.

Ben sopats i una mica "alegres", anaren a donar un volt a redós del mercat, ara tancat, on es venien els aliments ko*sher*, és a dir permesos de menjar per als hebreus. Allí s'aplegaven amb altres familiars i amics del call amb els quals feien gresca. Al Jucef no li costà gaire de localitzar l'Anna, que es trobava en companyia de la seva família, a la qual el jove, juntament amb els seus pares, anaren a presentar-los els seus respectes. De fet, els pares d'ambdós joves ja es coneixien doncs feia temps que havien acordat el matrimoni dels seus fills, com manava la tradició.

Quan pogué, el Jucef s'endugué l'Anna a part, encara que a la vista dels seus pares.

- Exquisites les "orelles", Anna -li digué ell, afegint-li a cau d'orella:- Dolces com tu...

- És el cor o el vi qui parla per tu? -inquirí la jove, complaent.

- El cor, sens dubte..., encara que ajudat pels efluvis del vi -ambdós riuen-. És una nit apropiada per dir-te que t'estimo, i això sí que t'ho dic serè...

Passat un any, la parella es casava. Com era costum, el pare de l'Anna havia establert la seva dot en un contracte, el *ketubbot*, decorat amb miniatures i il·lustracions.

La promesa, segons la llei, estava obligada a efectuar el bany ritual abans del matrimoni. Consistia en una immersió completa del cos en aigua natural pura, dins la *mikvé*, la pileta ritual.

La cerimònia del matrimoni es celebrà públicament a la sinagoga. Els nuvis es cobrien amb un vel *huppah*, símbol de la nova unió. Davant del rabí i de dos testimonis, la núvia restava promesa al nuvi quan aquest li col·locava l'anell.

- Tu m'ets consagrada per aquest anell, segons la Llei de Moisès i d'Israel -li digué en Jusef seguint les paraules cerimonials.

A més de les esposalles i de la consumació de la promesa, s'intercanviaven anells i presents. L'àpat de bodes coronava la cerimònia en la qual no hi mancà els desigs de tothom per a que la jove parella tingués fills.

I així fou: quasi un any després, a la nova casa que el matrimoni havia llogat, naixia Selomó, que no trigà a ser circumcidat, seguint el ritus religiós amb caràcter de llei.

V

Pocs anys després, Jucef i la seva família continuaven la seva vida quotidiana al marge dels esdeveniments polítics que s'esdevenien a la ciutat i al país.

A primers de setembre de 1386, en una casa particular d'un indret desconegut de Barcelona es trobava reunit el partit de la reforma municipal format bàsicament per gent de la mà mitjana i de la menor. Un dels representants, Guillem Deztorrent, presentava les propostes a l'assemblea.

- Senyors: el motiu que ens ha portat a muntar aquesta reunió és deu a la necessitat de maldar pel canvi en la política del govern de la ciutat. El mal govern dels ciutadans honrats, els resultats dolents de llur gestió que, a més, ens oprimeix als altres estaments, ens impulsa a exigir la reorganització del govern municipal i evitar l'opressió als barcelonins, sobretot als més humils sobre els quals els actuals dirigents fan recaure tots els impostos, forçant a molts d'ells a l'emigració cap a altres viles. I si els ciutadans honrats tan interessats estan a no deixar el domini del govern de la ciutat és per a poder continuar cobrant les pensions anyals dels censals i violaris. Impel·lits, doncs, per tots aquests problemes hem convocat aquesta reunió per tal de treballar en l'elaboració d'un projecte en capítols que, si el rei nostre senyor els aprova, esdevinguin la base d'un privilegi destinat a democratitzar el sistema tradicional.

Dels allí aplegats s'aixecà un murmuri d'aprovació. Seguidament intervingué el jurista Pere Terré; agafà un pergamí i, llegint-lo, digué:

- En aquest projecte es cerca, d'una banda, imposar una certa igualtat entre els estaments en el govern de la ciutat i en el sistema d'eleccions. I, d'altra banda, s'exigeix el sanejament de la hisenda.

L'aprovació anà en augment. Aleshores s'aixecà un dels reunits, i hi afegí:

- Tot el que heu exposat em sembla força encertat, però jo exigiria encara més: si aquesta reforma suposarà que els ciutadans ens dividirem en tres mans, és lògic que els consellers siguin sis i no cinc, amb dos llocs per a cada estament. També, demanaria la supressió de la distinció del conseller en cap, per una major participació de tots en el poder executiu.

Els presents aplaudiren de valent. I encara un altre ciutadà s'atreví a adduir:

- Amb la mateixa finalitat de més participació, demano que en algun capítol se li donin més atribucions al Consell de Cent, l'elecció del qual no hauria de correspondre més als consellers sols, sinó juntament amb els cònsols de la mar i els prohoms dels oficis.

Les demandes valentes d'aquesta darrera intervenció forçaren la proposició d'altres:

- ...Que es dediquin també capítols a les mesures de control de l'administració i la participació de tots els estaments en els alts càrrecs de *mostassà*, clavari i altres de reservats als honrats.

La gent estava resolta a dur les seves reivindicacions fins al final. Només una qüestió important dificultaria l'empresa:

- Abans de prosseguir amb més trobades -alertà en Deztorrent-, ens caldria, però, obtenir el permís reial de reunió que significaria el reconeixement oficial del nostre partit.

- No crec que sigui impossible -afegí un dels presents-. El rei Pere s'ha mostrat repetidament partidari d'implantar innovacions, per mitjà de privilegis, dins de les diverses corporacions del regne.

- Segurament mogut per l'interès econòmic... -aclarí un altre ciutadà.

- Segurament. Però el seu tarannà renovador i el seu paper d'àrbitre de la situació ens pot afavorir.

- Segons això -proposà en Deztorrent-, com que disposem de força gent de les dues mans, haurem d'elegir dos procuradors per conferenciar amb les autoritats.

- Fem-ho, doncs! - digué el comú.

El dia 24 obtingueren el permís reial de reunió. Quan això arribà a oïdes dels ciutadans honrats, posaren el crit al cel. Reunits amb caràcter d'urgència a la Casa de la Ciutat, els ànims estaven encesos.

- No podem acceptar de cap manera uns capítols contraris a la nostra autoritat! -digué en Marimon.

- Ens hi oposarem al preu que sigui! -afegí en Fiveller-. Encara que hi hagi vessament de sang!

Davant d'aquesta actitud i prevenint un possible enfrontament civil, el rei Pere prohibí les eleccions de nous consellers i n'imposà uns de nomenats per ell, cap dels quals no havia de ser superior als altres.

- O sia que amb això aplica una de les peticions dels reformadors! -aclarí dies més tard en Llull.

- I és més -afegí en Gualbes-, els vol donar un consell assessor de dotze coadjutors, on els estaments siguin representats per igual.

Aquesta mesura revolucionària aixecà el clam dels presents, com ara en Carbó, Buçot, Dusai, Ros, Serra i Satria.

- Però això és inadmissible!! -exclamà escandalitzat en Savall.

Aquella tardor i l'inici de l'hivern ho foren de crispació política. El dia 5 de gener de 1387, les campanes de la ciutat i de tot el regne tocaren a mort. El rei Pere havia traspassat. Per esperit de contradicció i a causa de les lluites familiars, l'hereu del tron, Joan I, es mostrà partidari dels ciutadans honrats, que li proporcionarien elevades sumes al llarg del seu regnat. Els reformadors no van tenir temps d'imposar el canvi. Retornà el sistema tradicional amb algunes lleugeres modificacions. El nou monarca, en un privilegi del 1388, rebutjà la reforma radical.

- Tot s'ha perdut, Deztorrent -sentencià abatut en Terré.

- No digueu això. No s’ha guanyat tot allò que volíem, però per començar alguna cosa s’ha aconseguit: per exemple, la ratificació de les ordinacions fetes pels consellers i el Consell de Cent a fi de canviar el sistema d’elecció dels regidors i garantir-ne el secret.

VI

La flaire renovadora amb el sentiment de participació en el govern d’allò que fos, traspassà les portes del call. Això és el que discutien apasionadament, al jardí dels banys, uns quants homes d’edats diferents entre els que es trobava en Jucef.

- També aquí s’ha d’imposar el criteri de renovació periòdica dels diversos càrrecs que s’ocupen de l’organització i govern del call, i que han de ser elegits per tots els membres barons de la nostra comunitat.

- Però això va contra la tradició, Jucef! -s’escandalitzava un home gran-. Des de sempre la nostra comunitat ha estat regida pels *muccademín*, els ancians, i pels *dayyanim,* els jutges.

- No tinc res en contra, Ishaq -digué en Jucef-, però l’elecció dels càrrecs ha estat gairebé sempre privilegi exclusiu posseït per les grans famílies acomodades, de vegades amb caràcter vitalici. Ja és hora que aquestes famílies deixin de controlar la nostra comunitat i que les decisions es prenguin per acord de la majoria!

- Això sona com molt arrauxat -sentencià un dels oients.

- Totes les millores s’han hagut de fer de forma arrauxada! -conclogué en Jucef-. I aixecant-se s’adreçà cap a la sortida.

- Bé, Jucef -li digué rient l’Ishaq-. Espero que tinguis un bon *Shabat* i que la rauxa que avui t’ha vingut no ho pagui la teva dona. Aviam si d’aquí uns mesos...

Entre les rialles dels presents, en Jucef li contestà:

- Ets tan graciós, Ishaq, com les cares dels micos dels quals en tens cura. *Shalom*!

En Jucef el va despatxar amb aquesta sortida perquè sabia que l’Ishaq era l’encarregat de les feres que el rei tenia en el seu jardí privat del Palau Reial Menor, i que els jueus estaven obligats de mantenir. Es tractava d’un jardí amb animals exòtics i salvatges, i plantes típiques de les terres de l’Islam, envejat en la resta dels regnes cristians fins i tot més enllà dels Pirineus, que formava doncs part del Palau que el rei Pere havia fet construir l’any 68 per a la seva muller Lionor de Sicília, i que esdevingué un important indret de cultura.

El sol s’anava fonent en la tarda del divendres, inici del *Shabat*. En arribar a casa, en Jucef coincidí amb l’Anna que venia amb el nen de recollir al forn públic el guisat propi del vespre, un estofat, preparat amb l’*amín*, una olla hermèticament tancada que després col·locava damunt el caliu de les brases per a que ho mantingués calent, i que haurien de consumir al llarg de la celebració. Això era perquè, entre altres prohibicions d’aquesta festa, cuinar n’era una d’elles.

Però el descans i recolliment d’aquell dissabte, dia del descans setmanal, s’esberlà per un esdeveniment luctuós. Es tractava de Yehudà Astruc, el *soshet*, l’escorxador del mercat del call, especialitzat a procurar la mort instantània dels animals per mitjà d’un ganivet molt afilat i vigilar que es dessagnin totalment, per tal de complir el *kosher*. Se n’havia anat a veure les obres de construcció de la nova muralla i del portal de Sant Pau quan, de sobte, un cop de pedra al cap l’estavellà contra el terra, matant-lo a l’acte. No se sabia qui fou el causant, encara que tampoc calia perquè aquests actes contra els veïns jueus ja s’havien donat altres vegades. Per exemple, molts anys abans, el 1302, uns emmascarats els van apedregar des de la muralla del call, fet que motivà una querella per

part de la comunitat israelita presentada al rei i al Consell reial. Aquest cop havia acabat, però, en mort.

Els plors de la seva família eren d'allò més esquinçadors. Molta gent va anar a donar-los el condol i a consolar-los. El difunt fou vetllat pels seus, enmig de ploramorts i de gent que recitaven els *guais,* oracions fúnebres que expressaven pena o dolor.

L'endemà, després d'haver estat rentat i embolcallat en un sudari blanc, el cos d'en Yehudà fou enterrat al cementiri hebreu de Montjuïc. Els parents guardaren un dia de dejuni, després del qual es celebrà un àpat.

Fou un *Shabat* trist per a tota la comunitat, i de l'assassí no se'n va saber mai més res.

VII

Paradoxalment, malgrat els trasbalsos de tota mena pels que travessava *Barchinona*, la ciutat bullia en construccions públiques i particulars: s'havia edificat el Saló del Tinell al Palau Reial Major, el Saló de Cent municipal, les drassanes, el temple de Santa Maria del Mar. I s'estava aixecant la nova seu i més temples, i la llotja, tots ells fets amb un estil arquitectònic importat de França. Però també s'hi construïen o s'ampliaven places, i al carrer dels Montcada els ciutadans honrats començaren a pujar-hi palaus fortificats. Aquest carrer serviria per comunicar el barri comercial de la Bòria amb el marítim de Vilanova del Mar.

Curiosament, el que li mancava a aquesta ciutat amb gran comerç marítim era un nou port. El modestíssim port que hi havia hagut havia desaparegut, i l'arenal que l'ocupava s'havia convertit en l'àrea més densament construïda del barri de la Ribera on la majoria dels seus habitants es dedicaven a activitats mercantils i marineres. La presència de pescadors i d'una peixateria contribuïa a aquest clima marítim.

La impossibilitat d'apropar-se a la platja obligava a les naus a carregar i descarregar passatgers i mercaderies per mitjà de barques i bastaixos. Els propietaris de les barques solien tenir un bon nombre d'esclaus i vivien -com també els carregadors- en aquest barri, prop d'on estaven establerts els armadors i els mestres constructors d'embarcacions, que treballaven a la platja o a les velles drassanes. Barquers i bastaixos de ribera eren dos dels oficis que més feina donaven.

Els fusters, mestres d'aixa i calafats, tots ells constructors de naus, convivien amb els comerciants que venien vi o disposaven d'uns encants públics, prop del carrer dels canvis i de la futura llotja. El blat arribat per terra es venia una mica més amunt, a la plaça del Blat, antic mercadal, al peu del palau del Veguer, on ara hi havia uns pallols; el blat arribat per mar es venia al pla on s'estava acabant de construir la llotja, espai també ocupat per pallols. Tot plegat convertien la Ribera en un dels ravals més actius i densos de la ciutat.

El brogit d'aquesta barri atrapat per la febre del treball i la construcció deixava astorat al Jucef a qui li agradava de passejar pel bell mig d'aquesta humanitat sense sospitar que, un dia, alguns dels qui passaven pels seu costat, s'aixecarien contra el seu poble.

Jucef Duran recuperà el sentit de la realitat quan sentí un fort esclafit. Era el dimarts 8 d'agost de 1391. La xurma havia aconseguit aterrar la porta del Castell Nou i començava a penetrar-hi, davant de l'esglai de les persones que hi estaven amagades i que trencaren

en crits, plors i súpliques. Un dels primers amotinats a entrar-hi, aturà llurs companys i s'adreçà als allí presents:

- Pensàveu que us escaparíeu, assassins de Crist?

- ¡Ya lo habéis oído estos días: conversión o muerte! –afegí un dels provocadors sevillans.

Un altre dels arrauxats els anuncià la situació incondicional:

- Qui vulgui salvar la pell, que surti per aquesta porta i es bategi! Qui no ho vulgui fer, que comenci a pregar!

Els amenaçats es miraren a la cara sense saber què fer. Alguns no pogueren vèncer la por i començaren a sortir corrents; d'altres no sabien què decidir: Trair les seves tradicions, la seva fe, per salvar-se..., o morir en el martiri. El rabí i la gent més gran o més creient es resignaren als fets. Jusef i Anna miraren als seus:

- No perdeu temps, Jucef -li digué el seu pare-. Tu i l'Anna encara teniu tota una vida per davant. Que els vostres fills recuperin la tradició.

- Nosaltres ja hem fet el nostre camí, i ja hem aguantat prou anys a tots aquests necis. Abans em deixaré matar que no batejar-me -afegí la mare de l'Anna.

- Però, mare! -saltà aquesta trencant a plorar.

Tots plegats s'abraçaren fortament. Més tard, es formà una processó de la catedral al castell i la majoria de la comunitat es batejà. La major part de la resta trobà refugi en llars de patricis cristians. Alguns jueus, però, ho rebutjaren o no pogueren acollir-s'hi. Romangueren al Castell, però com continuaven sent amenaçats, l'endemà el governador els ordenà abandonar la fortalesa. Aquest comprà així pau i seguretat per a si mateix, i per als seus coneguts, a costa de la vida de moltes persones. Els jueus tornaren al call però ara ja no tenien cases. Els que no volgueren claudicar -com ara els seus pares respectius o el fill únic del veí Hasdai Cresques-, foren assassinats immediatament; els seus cadàvers quedaven estesos al carrer. Entre els dies 9 i 10 moriren més de 300 hebreus; i entre els cinc dies del *progrom*, uns 400. Algunes dones abans de morir foren violades i turmentades perquè diguessin on amagaven les joies. Finalment, saquejaren el castell endunt-se'n un valuós botí de joies, sedes i domasos. Havien estat sis dies de martiri.

Els enemics més violents dels jueus eren les capes socials més desfavorides, aquells qui els havien demanat diners prestats i després es veien incapaços o no disposats a retornar-los. Els miserables, els il·lustrats i el lumpen foren els agitadors militants antisemites. La insistència d'aquests col·lectiu en abolir els seus deutes, la destrucció dels arxius de la ciutat i els robatoris als perseguits, demostraren que darrera dels atacs havien motivacions econòmiques. També entre la classe alta. Alguns nobles i burgesos se n'alegraren –encara que ho dissimulaven- perquè així no tindrien rivals en els negocis. D'altres, però, oferiren als jueus refugi i protecció. Fins i tot, la majoria dels patricis de la ciutat volien que fossin castigats els avalotadors culpables, però de fet no s'atreviren a desafiar al poble amotinat. La revolta contra els jueus estigué a punt d'esdevenir una revolució contra els burgesos.

Pel que fa als agents agitadors andalusos, marxaren cap a Saragossa per tal de seguir amb la campanya de Ferrán Martínez –per mitjà del seu nebot- d'instigar la gent contra els jueus.

Dins de l'ambient de violència, la mà menor va fer acte de presència a la Casa del comú imposant-hi un to revolucionari. Els regidors acceptaren per força la presència dels radicals i permeteren la formació d'un Consell de Cent de 300 jurats, entre els quals hi havia treballadors dels oficis que imposaren reivindicacions populars, com ara la rebaixa

dels impostos i la de les imposicions sobre els aliments, o el control dels arrendaments de cases i dels ingressos d'advocats i metges.

Però ni el rei Joan ni els prohoms més rics toleraren iniciatives semblants i, quan les tropes restabliren l'ordre, feren executar als qui es distingiren en crims contra els hebreus i arrestaren, castigaren i multaren els responsables del govern municipal. Els diners de les multes desaparegueren en les mans del rei i de la reina, i de la seva camarilla.

Camí del bateig, junt amb la resta de la comunitat hebrea que s'havia salvat, i que ara feien desfilar davant la mirada inquisidora de la resta dels ciutadans cristians, el Jucef duia l'Anna agafada de la mà, mentre l'encoratjava i li donava esperances:

- No t'amoïnis, Anna, la conversió no és el final. Potser haurem de conservar els nostres costums d'amagat: fent-nos passar per una cosa, però sentint en el nostre cor una altra. O potser la nova fe a què se'ns força no sigui més que una altra manera d'adorar igualment al Senyor. D'una manera o altra, el nostre poble sobreviurà a través de la seva manera de ser: del seu esperit inquiet i emprenedor, del neguit per l'estudi i pel treball... Sota noms i cognoms cristians, i conversos, però sempre presents en aquells sectors de la vida on més ens hem distingit.